Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ
ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΠΡΩΙΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ

Συμμετοχή των γυναικών στα ψηφοδέλτια

Συνταγματικά ζητήματα, με αφορμή την πρόταση που έκανε η Συντονιστική Επιτροπή Γυναικείων Οργανώσεων και Γυναικείων Τμημάτων των κομμάτων και που προβλέπει ότι στα ψηφοδέλτια των βουλευτικών και δημοτικών εκλογών κανένα από τα δύο φύλα δεν επιτρέπεται να αντιπροσωπεύεται με ποσοστό μεγαλύτερο από 65%.

Της ΤΖΟΥΛΙΑΣ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΤΡΑΓΓΑ

Η χρησιμοποίηση του λεγόμενου συστήματος της «ποσόστωσης» –της καθιέρωσης δηλαδή ενός ποσοστού υποχρεωτικής συμμετοχής εκπροσώπων κάθε φύλου σε κόμματα, στη διοίκηση αλλά και στην ιδιωτική οικονομία– και ειδικότερα η σκοπιμότητα αλλά και η νομιμότητα ενός τέτοιου μέτρου, που στην ουσία επιδιώκει την προώθηση των γυναικών με απώτερο στόχο την αποκατάσταση στην πράξη της ουσιαστικής ισότητας των δύο φύλων, έχουν απασχολήσει τον τελευταίο καιρό όχι μόνο πολλά ευρωπαϊκά κράτη[1], αλλά και διεθνείς οργανισμούς όπως τον ΟΗΕ[2], το Συμβούλιο της Ευρώπης[3] και την ΕΟΚ[4]. Αυτό συμβαίνει γιατί, παρά την ύπαρξη εσωτερικών (εθνικών) αλλά και διεθνών κανόνων δικαίου για την κατοχύρωση της ισότητας των δύο φύλων, στην πράξη οι γυναίκες δεν έχουν ακόμη επιτύχει την ουσιαστική πραγμάτωση της ισότητας σε όλους τους τομείς.

Ενας από τους τομείς στους οποίους υπάρχει μια τέτοια ανισότητα είναι και η συμμετοχή των γυναικών στα λεγόμενα «κοινά», στην άσκηση δηλαδή της κρατικής εξουσίας –νομοθετικής, εκτελεστικής, δικαστικής. Ειδικά δε ο αριθμός των γυναικών που ασκεί το λεγόμενο «παθητικό εκλογικό δικαίωμα» –θέμα στο οποίο και περιορίζεται το άρθρο αυτό– είναι στις περισσότερες χώρες υπέρμετρα μικρός. Δεν πρόκειται στα πλαίσια του άρθρου αυτού να παρουσιάσουμε ούτε στατιστικά στοιχεία για το ποσοστό συμμετοχής γυναικών στην άσκηση δημόσιας εξουσίας, ιδιαίτερα στις Βουλές και τα άλλα νομοθετικά σώματα ή στις κυβερνήσεις των διαφόρων κρατών, ούτε και τα διάφορα συστήματα ποσόστωσης που έχουν εφαρμόσει οικειοθελώς τα κόμματα ή και έχουν επιβάλει οι νομοθεσίες, ιδιαίτερα διαφόρων ευρωπαϊκών κρατών. Θα ασχοληθούμε με τα συνταγματικά ζητήματα που δημιουργούνται ενδεχομένως από τη νομοθετική καθιέρωση του συστήματος «ποσόστωσης» όσον αφορά την κατάρτιση των εκλογικών ψηφοδελτίων.

Μια από τις καινοτομίες του ελληνικού Συντάγματος (Συντ.) είναι η ρητή καθιέρωση της ισότητας των δύο φύλων και ο συνταγματικός καθορισμός των επιτρεπτών αποκλίσεων από αυτήν. Ετσι το άρθρο 4 παρ. 2 Συντ. ορίζει ρητά ότι «Ελληνες και Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις», το δε άρθρο 116 παρ. 2 Συντ. περιόρισε στο ελάχιστο τις περιπτώσεις στις οποίες ο νομοθέτης επιτρέπεται να αποκλίνει από την αρχή αυτή, ορίζοντας ότι «αποκλίσεις... επιτρέπονται μόνο για σοβαρούς λόγους, στις περιπτώσεις που ορίζει ειδικά ο νόμος».

Η πανηγυρική θα έλεγα διακήρυξη του άρθρου 4 παρ. 2 Συντ. για την ισότητα των δυο φύλων –που κακώς μάλιστα την περιορίζει στους Ελληνες πολίτες μόνο– θα έπρεπε με βάση τις σύγχρονες αντιλήψεις για τις σχέσεις των δυο φύλων να θεωρείται ότι στην εποχή μας εμπεριέχει απλώς και μόνο κάτι το αυτονόητο, δεδομένου ότι η προηγούμενη ακριβώς διάταξη ορίζει ότι «οι Ελληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου» (άρθρ. 4 παρ. 1 Συντ.). Εν τούτοις το άρθρο 4 παρ. 2 Συντ. είναι ακόμη και σήμερα ιδιαίτερα επίκαιρο γιατί παρ' όλες τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν τόσο από την Πολιτεία όσο και από τις ίδιες τις γυναίκες και τις γυναικείες οργανώσεις η ισότητα των φύλων δεν έγινε ακόμη σε όλους τους τομείς κοινωνική πραγματικότητα. Ποιος είναι όμως ο ρόλος που μπορεί ή οφείλει να διαδραματίσει ο νομοθέτης στην προσπάθεια των γυναικών να πραγματώσουν την ισότητα σ' έναν τομέα της πολιτικής ζωής;

Εισαγωγικά θα πρέπει να λεχθεί ότι η αρχή της ισότητας γενικά, έχει ερμηνευθεί ως ισότητα απέναντι στον νόμο, αλλά και ως ίση μεταχείριση από το νόμο, τέλος δε και ως ισότητα ευκαιριών[6]. Πέραν αυτού από τα άρθρα του ελληνικού Συντ. που ορίζουν ότι «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας» (άρθρ. 2 παρ. 1) και ότι «τα δικαιώματα του ανθρώπου, ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου τελούν υπό την εγγύηση του κράτους» και «όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη άσκησή τους» (άρθρο 25 παρ. 1), συνάγεται ότι και ο κοινός νομοθέτης επιφορτίζεται από το Σύνταγμα με τη γενική υποχρέωση να λαμβάνει όλα τα πρόσφορα μέτρα, ώστε οι φορείς των συνταγματικών δικαιωμάτων –ατομικών, κοινωνικών και πολιτικών– να απολαύουν και μάλιστα κατά τρόπο ουσιαστικό, τα παραπάνω δικαιώματά τους, γιατί μόνο τότε πραγματώνονται ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου.

Στη συγκεκριμένη λοιπόν περίπτωση ο κοινός νομοθέτης οφείλει με βάση τις συνταγματικές αυτές επιταγές να λαμβάνει κάθε μέτρο που είναι πρόσφορο για να πραγματωθεί στην πράξη η συνταγματική αρχή της ισότητας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των Ελλήνων και Ελληνίδων (αρθρ. 4 παρ. 2 Συντ.) και να άρει κάθε εμπόδιο –τυπικό και ουσιαστικό– που δυσχεραίνει την άσκηση του συνταγματικώς επίσης κατοχυρωμένου δικαιώματος της συμμετοχής στην πολιτική ζωή της χώρας (αρθρ. 5 παρ. 1 Συντ.) επί ίσοις όροις για όλους τους πολίτες, ανεξάρτητα επομένως από το φύλο.

Θα μπορούσε επομένως να χαρακτηρισθεί ως αντισυνταγματική η διορθωτική επέμβαση του νομοθέτη στην υπάρχουσα ανισότητα ευκαιριών για τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική ζωή της χώρας, με την καθιέρωση λ.χ. μιας ποσόστωσης στην συμμετοχή τους στα κομματικά ψηφοδέλτια; Η γνώμη μου είναι ότι μια τέτοια διορθωτική παρέμβαση του νομοθέτη, που αποσκοπεί απλώς και μόνο στην ουσιαστική παροχή ίσων ευκαιριών στις γυναίκες –αφού για τη συμμετοχή τους στην πολιτική ζωή της χώρας θα αποφασίσει οριστικά ο κυρίαρχος λαός με την ψήφο του– όχι μόνο δεν προσκρούει κατ' αρχήν ως τοιαύτη στο Σύνταγμα, αλλά εκπληρώνει και τη –βέβαια μη αγώγιμη– συνταγματική υποχρέωση του νομοθέτη να λαμβάνει ο ίδιος, κατά την κρίση του, θετικά μέτρα για τη διευκόλυνση της πραγμάτωσης στην πράξη της συνταγματικής αρχής της ισότητας.

Και οι τελευταίες όμως αμφιβολίες για την κατ' αρχήν συνταγματικότητα της «ποσόστωσης» στα ψηφοδέλτια των κομμάτων, αμφιβολίες που θα μπορούσαν να στηριχθούν στην συνταγματική διάταξη που κατοχυρώνει την ελεύθερη ίδρυση και συμμετοχή σε πολιτικά κόμματα (άρθρ. 29 παρ. 1 Συντ.), δεν είναι βάσιμες. Αυτό συμβαίνει γιατί η ίδια διάταξη ορίζει ότι «η οργάνωση και η δράση» των κομμάτων «οφείλει να εξυπηρετεί την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος». Η ελεύθερη όμως λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος επιτυγχάνεται αναμφίβολα περισσότερο όταν η αποφασίζουσα δημοκρατική πλειοψηφία είναι πιο αντιπροσωπευτική του εκλογικού σώματος και οπωσδήποτε δεν παρεμποδίζεται από μια διορθωτική παρέμβαση του νομοθέτη που σκοπεύει την ουσιαστικοποίηση της αρχής της πολιτικής ισότητας των δύο φύλων.

Τέλος θα πρέπει να τονισθεί ότι η οποιοσδήποτε μορφής επέμβαση της Πολιτείας «με σκοπό την ταχύτερη επίλυση de facto ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών» εκπληρώνει μια διεθνή υποχρέωση του ελληνικού κράτους το οποίο υπέγραψε και κύρωσε τη Διεθνή Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεως κατά των γυναικών της 18.12.1979 με τον ν. 1342/1983[6].

Συμπερασματικά λοιπόν υποστηρίζω την άποψη ότι συνταγματικά, νομικά δηλαδή κωλύματα δεν υπάρχουν κατ' αρχήν για τη νομοθετική καθιέρωση του συστήματος της «ποσόστωσης» κατά την κατάρτιση των εκλογικών ψηφοδελτίων, και ότι η σχετική απόφαση είναι κατ' αρχήν καθαρά πολιτική, απαιτείται δηλαδή η σχετική πολιτική βούληση.

Οι παραπάνω σκέψεις και θέσεις ισχύουν όμως ανεπιφύλακτα μόνο για την περίπτωση εκλογικού συστήματος που προβλέπει τον σταυρό προτίμησης. Για την περίπτωση που ισχύει η λεγόμενη «λίστα» ανακύπτει το γενικότερο πρόβλημα –που αφορά υποψήφιους και των δύο φύλων– αν και κατά πόσον σε έννομες τάξεις με πολιτικά κόμματα που στερούνται δημοκρατικής διάρθωσης και είναι πρωτίστως «αρχηγικά», η επιλογή των υποψηφίων βουλευτών με βάση «λίστα» που δεσμεύει τους ψηφοφόρους, είναι σύμφωνη με τις συνταγματικές αρχές της λαϊκής κυριαρχίας, της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και της πολιτικής ισότητας. Αλλά και προκειμένου περί κομμάτων, που είναι οργανωμένα και λειτουργούν δημοκρατικά και τα οποία καταρτίζουν τις «λίστες» των υποψηφίων βουλευτών με δημοκρατικές εσωτερικές διαδικασίες, μόνο η νομοθετική καθιέρωση της «ποσόστωσης» των υποψηφίων για την κατάρτιση της «λίστας», και όχι των ίδιων των μελών της «λίστας» δεν θα δημιουργούσε συνταγματικά προβλήματα. Διαφορετικά, η «ποσόστωση» της ίδιας της «λίστας» θα είχε ως αποτέλεσμα μια συνταγματικά, κατά τη γνώμη μου, ανεπίτρεπτη προνομιακή μεταχείριση ενός φύλου, ανεξάρτητα από τα ουσιαστικά προσόντα των υποψηφίων.

Ζήτημα ανακύπτει βέβαια και για τη μορφή και το μέγεθος της «ποσόστωσης». Σχετικά με τη μορφή, με τη διατύπωση δηλαδή που θα επιλέξει ο νομοθέτης –αν θα ορίσει λ.χ. ότι στο ψηφοδέλτιο θα περιλαμβάνεται υποχρεωτικά ένα «Χ» ποσοστό τοις εκατό του Α ή Β φύλου, ή αν θα απαγορεύσει να υπερβαίνει ο αριθμός των υποψηφίων του αυτού φύλου, ένα «Χ» ποσοστό τοις εκατό– πρέπει να παρατηρηθεί ότι από ουσιαστικής πλευράς για τη συνταγματική αξιολόγηση του μέτρου η επιλογή του νομοθέτη είναι χωρίς ιδιαίτερη σημασία. Ως προς το μέγεθος της «ποσόστωσης» υπάρχουν όμως για τον νομοθέτη συνταγματικές δεσμεύσεις, οι οποίες απορρέουν πάλι από την ίδια την αρχή της ισότητας. Το μέγεθος του ποσοστού υποχρεωτικής συμμετοχής εκπροσώπων του ενός ή του άλλου φύλου στα κομματικά εκλογικά ψηφοδέλτια δεν είναι δυνατόν να αξιολογηθεί συνταγματικά a priori. Με βάση τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που επικρατούν ο νομοθέτης θα κάνει χρήση των ευρύτατων ορίων πολιτικής εκτίμησης που διαθέτει και θα αποφασίζει το κατά τη γνώμη του για την εκάστοτε ιστορική στιγμή προσφορότερο μέτρο για την αποκατάσταση και διατήρηση της ισότητας των δύο φύλων σχετικά με την άσκηση του παθητικού εκλογικού δικαιώματος.

Σχετικά με τις επί μέρους ρυθμίσεις της «ποσόστωσης», όπως, λ.χ., το αν το ύψος του ποσοστού θα είναι ενιαίο για όλη την επικράτεια ή αν θα γίνουν διαφοροποιήσεις κατά εκλογικές περιφέρειες ή αν θα προβλέπονται κυρώσεις για τα κόμματα που δεν τηρούν την «ποσόστωση», όλα αυτά είναι ζητήματα τα οποία θα αποφασίσει ο νομοθέτης με βάση τις πολιτικοκοινωνικές συνθήκες που επικρατούν κάθε φορά. Ως προς τις κυρώσεις –αν ο νομοθέτης τις θεωρήσει απαραίτητες– μια λύση θα ήταν να προβλεφθεί μερική ακυρότητα των ψηφοδελτίων, τα οποία θα μπορούσαν να επικαλεσθούν μόνο γυναικεία μέλη του κόμματος που αποκλείσθηκαν.

Τελειώνοντας το άρθρο δεν θα ήθελα να παραλείψω να τονίσω ότι το δίκαιο έχει περιορισμένες μόνο δυνατότητες: εκφράζει σε τελευταία ανάλυση τις διάφορες πολιτικές και κοινωνικές ισορροπίες σε ορισμένο τόπο και χρόνο, προβάλλοντας δε συχνά το «δέον» έχει και παιδευτικό χαρακτήρα. Το αν η «ποσόστωση» θα συντελέσει αποτελεσματικά στην ουσιαστική πραγμάτωση της ισότητας των δύο φύλων σχετικά με την άσκηση του λεγόμενου «παθητικού εκλογικού δικαιώματος» είναι ένα γεγονός που εξαρτάται κυρίως από τις ίδιες τις γυναίκες αλλά και τα μέσα που τους παρέχει η σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα για την ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους και τη συμμετοχή τους στην πολιτική ζωή της χώρας.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. μεταξύ άλλων το τελευταίο γερμανικό νομικό άρθρο «Ισότητα των φύλων και γυναικείες ποσοστώσεις» του M. Sachs, στο περιοδικό NJW 1989, σελ. 553-558, με πλούσια σχετική βιβλιογραφία.

2. Βλ. τις Αποφάσεις της Παγκόσμιας Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών στο Nairobi (1985).

3. Βλ. την Διάσκεψη των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για την ισότητα των φύλων, που πραγματοποιήθηκε στο Στρασβούργο, στις 4-5 Μαρτίου 1986.

4. Βλ. το Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με τις γυναίκες στα κέντρα αποφάσεων (Εγγρ. A2-169/1988).

5. Βλ. σχετικά το άρθρο της Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου στην εφημερίδα «Το Βήμα», της 27.11.1988, σελ. 10.

6. Βλ. αντί άλλων πολλών Α. Μάνεση, «Η συνταγματική καθιέρωση της ισονομίας των ανδρών και γυναικών», στο περιοδικό «Δίκαιο και Πολιτική» τ. 4, 1983, σελ. 9-37 (κυρίως σελ. 12, 19, 20).

7. Βλ. για την «Αναλογική ισότητα», Α. Μάνεση ο.π. σελ. 13.

8. Βλ. σχετικά το άρθρο 4 της Σύμβασης: «Η εκ μέρους των κρατών-μελών υιοθέτηση ειδικών προσκαίρων μέτρων που αποσκοπούν στην επίσπευση της εγκαθιδρύσεως μιας πραγματικής ισότητας μεταξύ των ανδρών και των γυναικών δεν θεωρείται σαν πράξη διακρίσεως όπως καθορίζεται στην παρούσα Σύμβαση...».